
XIX a. Lietuvos dvariškių menai ir pramogos

Jolanta Širkaitė

*Kultūros, filosofijos ir
meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-2026 Vilnius*

Straipsnyje rašoma apie kitą lig šiol mažai ar visai nenagrinėtą dvarų kultūros pusę – mėgėjišką meninę dvaro žmonių kūrybą ir pramogas, kuriose akivaizdūs kūrybinės vaizduotės proveržiai. Siekiama išryškinti svarbiausias šių apraiškų sritis, iliustruojant jas konkrečiais pavyzdžiais. Pagrindinis dėmesys straipsnyje skiriamas lig šiol menotyrinėje apyvartoje nebuvusiai mėgėjiškai dailei.

Raktažodžiai: dvarų kultūra, kostiuminiai baliai, teminės vakarienės, teatralizuoti vardadieniai, mėgėjiški vaidinimai, muzikavimas, mistifikacijos, rankdarbiai, mėgėjiška dailė, dvarų parkų puošyba, dvarų laikraščiai, fotografija

Kalbėdami apie XIX a. dvarų kultūrą, dažniausiai kalbame apie jų architektūrą, interjerų puošybą, didingus meno rinkinius, vertingas senienų kolekcijas. Nieko stebėtina – buvo metas, kai dvarai buvo bene vieninteliai profesionaliojo meno ir kultūros židiniai. Bet pažvelkime ir į kitą dvarų kultūros pusę, žinomą tik iš aprašymų tuometinėje grožinėje literatūroje ar ne itin gausių amžininkų dienoraščių ir memuarų¹. Tą antrąją dvarų kultūros pusę sąlyginai galima būtų pavadinti dvarų kasdienybe arba dvariškių laisvalaikio leidimo būdais. Abi šios definicijos – laisvalaikis ir kasdienybė – nebūtų labai tikslios: dvariškių laisvalaikis – labai neapibrėžta sąvoka, o pramogauta ar mėginta užsiimti kokia nors kūrybine veikla irgi ne kasdien. Bandydama atsekti tą antrąją dvarų kultūros pusę, sąmoningai kreipiau dėmesį ne į eilinį laisvalaikio ar pramogų ritualą, o į kūrybinio prado, vaizduotės pasireiškimus. Apie Lenkijos dvariškių kasdienę buitį, pramogas, žaidimus ir rankdarbius yra rašiusi Lenkijos istorikė Elżbieta Kowicka². Lietuvoje ši tema beveik nenagrinėta³, o mėgėjiški dvaro žmonių menai išvis dar nebuvo patekę į Lietuvos tyrinėtojų akiratį.

Daugelio XIX a. Lietuvos dvarininkų gyvenimas buvo suskirstytas į sezonus: dažniausiai pavasarius ir vasaras jie leisdavo savo dvaruose periferijoje, artėjant žiemai suvažiuodavo į Vilnių vadinamajam karnavalui – laikotarpiui tarp advento ir gavėnios. Jaunesnės poros, trokšdamos gerai pasilinksinti ir save parodyti, o vyresnieji tėvai su savo atžalomis daugiau praktiniais sumetimais – surasti tinkamą partiją savo paaugusiai dukrai, arba, kaip išsireiškė S. Moravskis, jas „išstumti“ už vyro⁴. Jaunuoliams gi derėdavo lankytis, žinoma, jei tik būdavo kviečiami, aristokratų – Radvilų, Tyzenhauzų, Chreptavičių, Weysenhoffų, Pliaterių, Jelskių, Oginskių ir kitų –

salonuose, kad išmokytų aukštuomenės manierų, arba, kalbant tuometine kalba, įgytų „blizgesio“.

Kaip teigė amžininkai, XIX a. pradžioje mokėta linksintis ir pramogauti. Ypač Vilniuje, kur karnavalo metu visas laikas buvo skiriamas įvairiausiems baliams ir pasirengimui jiems. Neapsistosisiu čia ties viešais baliiais – redutomis, resursomis ar kazino, kaukių baliiais, baliiais-loterijomis – juose ir būta nemažai išmonės, mano pasirinktą temą geriau iliustruoja privatūs kostiuminiai baliai bei teminės vakarienės.

Štai keletas pavyzdžių. 1807 m. dr. J. Frankas surengė savo draugams romietišką puotą. Valgyta pirštais gulomis prie žemo stalelio iš sidabrinų grafienės Mostovskienės indų. Tik vietoj lankštingalų liežuvėlių buvo pateiktas jaučio liežuvis, o Falerno vyną teko pakeisti šampanu. Patarnavo dailios, kaip romėnų vergės aprenktos kambarinės. Vakarienė svečiams paliko didelį įspūdį ir po kelių dienų grafienė Choisseul surengė atsakomąją turkišką balių⁵.

Kaip vieną puikiausių kostiuminių balių G. Puzinienė mini 1823 m. įvykusį Konstancijos vardadienį, surengtą generolienės Morykoni garbei. „Pats šeimininkas [...] sutikinėjo svečius, įeinančius į salę, kas minutę pasipildančią įvairių tautų atstovais, apsirėdžiusiais spalvingais apdarais, tarsi brazilieki drugiai ar paukščiai, besispiečiantys saulės spinduliuose [...], o kai visi jau buvo susirinkę ir minia sustojo pusrąčiu, salės gilumoje pasirodė iš gėlių [...] nupinta solenizantės monograma, kurią laikė dvi jos anūkės [...], ir karūna virš jos [...]. Toji monograma šokio taktu artėjo prie močiutės kojų. Paskui, chorui giedant solenizantei žento sukurtus posmus, per visus kambarius pasileido ilgas polonezų šokančiųjų ungurys“⁶.

Teatralizuotas vardinių šventimas nebuvo retas reiškinys ir provincijos dvaruose. Pavyzdžiui, 1835 m. šven-

čiant Emilijos Abramavičienės vardines, Varnionių dvare (Ašmenos pavietas) surengtas improvizuotas dienišnis maskaradas. Buvo ten ir Liudviko XIV laikų damų, ir Moliere'o komedijų personažų. „Ir visas tas maskaradas vaikštinėjo sau po parką su švariais tvenkiniais ir medžių gojeliais, karstėsi išoriniais geležiniais viduramžiško bokšto laiptais“⁷. Tarp svečių buvo tokie garbūs asmenys kaip Mykolas Römeris, Stanislovas Šumskis, jaunieji Sniadeckiai. Solenizantei jos mėgstamą senatoriaus ir Žanetos duetą iš Gaetano Donizetti operos „Meilės eleksyras“ padainavo atitinkamai persirengusios Gabrielė ir Matilda Güntherytės.

Pastovių rūmų panelės savo močiutės, gyvenusios Varšuvoje, vardinių rytą pažymėjo nesurežisuotu gyvuju paveikslu iš šv. Elžbietos gyvenimo: pačios dailio išmaldą gausiai susirinkusiems vargetoms ir luošiams, vaišino ubagus pietumis, o vakare surengė reginį, prasidėjusį gyvuju paveikslu, kurį sudarė baltai apsirengusios anūkės su gėlių vainikais ant galvų, giedančios himną Švč. Mergelei Marijai. Keturiolikmetė Elena Tyzenhauzaitė padeklamavo savos kūrybos eilėraščių, kuris, užrašytas Matildos Güntherytės pieštoje vinjetėje, buvo nusiųstas močiutei⁸.

1840 m. švenčiant Daratos Lopacinskienės vardines, parodytas gyvasis paveikslas „Malda“ su muzikiniu fonu ir paties Tomo Zano deklamuojamomis eilėmis. O vakare rūmų parke iškilo butaforinis teatro pastatas su scena, dekoracijomis, orkestro duobe, suflerio būdele ir netgi foje. Jame parodytoje Fredros komedijoje „Kerštas už paribio tvorą“ vaidino ir pats renginio iniciatorius solenizantės sūnus Ignas Lopacinskis⁹.

Vaidyba mėgėjiškuose spektakliuose tarp dvariškių buvo gana populiari. Vilniuje viešus mėgėjiškus spektaklius XIX a. pradžioje rengė iš Potockių kilusi Viktorija Choisseul-Goufier, Ignas Tyzenhauzas, Ona Mostovskienė, J. Frankas. Juose vaidino Mykolas Römeris, grafas Severinas Ževuskis, Marija Mirskytė, būsimoji Šumskienė, Choisseuliai, pats Tyzenhauzas ir jo jau paaugę vaikai¹⁰. Kas negalėdavo dainuoti operoje, vaidindavo dramos spektakliuose. Vaidinimų žiūrėti suplaukdavo visa Vilniuje buvusi grietinėlė.

Mėgėjiški spektakliai statyti ir provincijos dvaruose, kur būdavo apsiribojama mažesniu žiūrovų skaičiumi. Pavyzdžiui, Tyzenhauzų Pastovių dvare 1838-ųjų rugpjūčio 5 d. šeimininių švenčių proga suvaidintos net kelios ištraukos iš „Esteros“, pastatytas gyvasis paveikslas „Atalija“. Vėliau buvo surengti kostiuminiai menueto šokiai, ir Pastovių dvaras kurį laiką priminė Liudviko XV rūmus. Iš Rokiškio apylinkių lino pagaminti perukai puošė dvariškių galvas. Kostiumams pasiūdinti Konstantinas Tyzenhauzas nepagailėjo aksominių, sidabru ir auksu siuvinėtų protėvių apdarų, dūlėjusių skryniose, paskolinto net mirusios žmonos deimantus ir kitus papuo-

šalus. Kostiumus pasiuvo vyriausioji Güntherių dukterė Matilda¹¹.

Jaunas panaites labai traukė dalyvauti gyvųjų paveikslų pastatymuose, rodytuose kokios nors šventės proga ar labdaros tikslams. Jos čia išvelgdavo progą pasirodyti publikai ir ypač jaunikaičiams plazdančiais apdarais vilkinčių dievaičių, karalaičių, mūzų ir kitokiais patraukliais pavidalais.

Kai prasidėdavo gavėnia ir nurimdavo karnavalo šurmuly, aukštuomenės dauguma grįždavo į savo dvarus ir dvarelius. Ramų kaimietišką gyvenimą tuomet pajvairindavo knygų skaitymas balsu, o Rōmerių Dembynės dvare, Trakų pavieta, netgi būdavo rengiamos literatūrinės sesijos¹². Rankdarbiai, litografijų peržiūrinėjimas, šeimininis muzikavimas, dienoraščių rašymas buvo įprasti laisvalaikio užsiėmimai. Gabesniesiems likdavo laiko ir vienokiems ar kitokiems kūrybiniais bandymams – apsakymėlių ar eilėraščių rašymui, piešimui, tapybai, o kartais netgi muzikinei kūrybai.

Atėjus vasarai, būdavo prisigalvojama pramogų ir gryname ore. Ypač buvo populiarios įvairios mistifikacijos, reikalavusios kūrybinės išmonės. Gamtos fonas neretai panaudojamas įvairiems reginiams – vizijoms perteikti siekiant nustebinti svečius. Ypač tai mėgo daryti Güntherių moterys. Aleksandra Güntherienė, svečiuojantis jų dvare Jonui Rustemui, sukūrė tokį reginį: pasivaikščiojimo metu parke už tvenkinio pasirodė prancūzų piemenaitė su pilnu krepšiu daržovių ir gėlių, vedina asiliuku¹³.

Kitąsyk dvare besisvečiuojanti giminaitė, pasiguodusi, kad dar nė sykio gyvenime nebuvo užpulta plėšikų, davė pretekstą baladės „Tėčio sugrįžimas“ inscenizacijai. Pasivaikščiojimo metu, priartėjus grupei išskylautojų prie miškelio, pasirodė būrelis vaikų. Čia pat iš gluosnio pasigirdo balsas, perspėjantis apie būsimą užpuolimą, ir pasirodė plėšikų būrys. Plėšikais buvo raudonais marškiniais aprengti dvaro tarnautojai, kalvis paskolino pulką savo vaikų, po gluosniu pasislėpusi tūnojo Gabrielė Güntherytė. Bet tuo netikėtumai nesibaigė. Iškart po to nuvykę į kaimyninį Bulkovo dvarą svečiai prieš vakarienę, leidžiantis saulei, vėl buvo pakviesti pasivaikščioti. Bevaikščiojant po parką, netikėtai pasigirdo iš pievų atklystantys ragelio garsai, suvirpinę prancūzės guvernantės širdį. Pagreitinusi žingsnį, ji nuskubėjo jų link, paskui patraukė ir likusieji. Už pievos, tik įžengus į gojelį, stovėjo palapinė su vokiška pieninės iškaba „Po neužmirštuole“. Jos viduje sėdėjo daili šveicarė, o prie jos kojų dūdavo piemenukas. Įtarus svečio užkalbinta vokiškai, pienininkė atsakė jam gražia vokiška tartimi ir pavaišino visus šaltu pienu. Tik paskui visi pastebėjo pievoje tarp medžių po markizėmis sustatytus stalus, nukrautus vaisėmis ir garuojančią arbata. Prancūziška iškaba skelbė: „Prisimenant Le Roux našlę Margaritą“. Tarp stalų sukinė-

josi tradicinį kyką dėvinti normandė, atsakinėjusi visiems paryžietiška tarme. Dvaro šeimininkė šių partarnautojų vaidmenims buvo nusamdžiusi dvaro tarnautoją vokiетę ir kaimynų augintinę, atsivežtą iš Bezansono. Nespėjo svečiai atsitokėti, o čia ir vėl būgneliai ir tamburiniai, ataidintys iš gojelio gilumos, kvietė eiti tolyn pas laužą apspitusius čigonus. Sustingusiame gyvajame paveiksle publika atpažino Esmeraldą ir Kvazimodą. Seną čigonų porą vaizdavo netoliese gyvenę dvarininkai Šimanovskiai. Visai sutemus, buvo uždegti kandeliabrai, publika vaišinosi ir linksminosi iki pat vėlumos¹⁴.

Rankdarbiai, kaip ir mokėjimas skambinti pianinu, buvo privalomi dvaro moterims, ypač panelėms. Parafrazuojant vienos iš Elizos Ožeškienės herojų žodžius, rankdarbiai jaunasias paneles mokė kantrybės ir savitvardos, buvo puikus atramos punktas akims, kai reikėdavo jaunuolių akivaizdoje pademonstruoti kuklumą nudelbiant žvilgsnį. Panelės ir moterys nėrė, mezgė, siuvinėjo, dirbino iš batisto gėles, kai kuriuose dvaruose patyrusios siuvinėtojos dirbdindavo aukas bažnyčioms – arnotus, altorių užtiesalus, bažnytines vėliavas¹⁵. Nevengė rankdarbių ir garsioji Marilė Vereščakaitė. Varšuvos nacionaliniame muziejuje saugomas jos šilku siuvinėtas aplankas knygai, vaizduojantis ją pačią, bevaikštinėjančią dvaro parke, tikintis sutikti savo mylimąjį. Čia pat pavaizduotas ir baltasis akmuo su užrašu „Ach čia jo nerasiu“. Aplankas skirtas Adomui Mickevičiui, jo viršuje ir apačioje išsiuvinėta dedikacija „Būk ramus, gyvenk laimingai ir sielvarto nepažink, patirk tikrą laimę ir doros nepamiršk, likimas palankus, aš linkiu, tegul lydi kiekvieną akimirka“¹⁶. Nežinia, ar pati Marilė sukūrė šias eilutes, ar tai tik kokio palinkėjimo trafaretas. Beje, M. Vereščakaitė sukomponeavo ir „Baltąjį valsą“, kurį paskyrė savo patikėtiniui Tomui Zanui, taip pat parašė variaciją baltarusių liaudies dainos tema.

Rankdarbiais užsiimdavo ne tik moterys. Bajoras Mikalojus Abramavičius buvo toks darbštus, kad ir sunegalavęs veltui neleisdavo laiko – siuvinėjo savo žmonai kurpaites arba iš odos dirbino krepšius¹⁷.

Nemažai dvaro žmonių išmėgino savo jėgas ir vaizduojamojoje dailėje, nors ir neturėjo tam reikalingo profesinio pasirengimo. Pelnytis pragyvenimui rankų darbu ar žiniomis aukštuomenėje tais laikais buvo gėdingas dalykas. Tad kuriama buvo savo malonumui ar norint sublizgėti. Tenka pastebėti, kad dažnai talentingesnės asmenybės neapsiribojo tik kokia nors viena kūrybos sritimi. Viena pirmųjų žymesnių XIX a. pradžioje Vilniuje gyvenusių literačių buvo Ona Radvilaitė-Mostovskienė. Ji turbūt pirmoji iš Lietuvos moterų paėmė į rankas teptuką. Lietuvos dailės muziejuje saugomas XVIII a. pabaigoje tapytas grupinis portretas, kuriame ji dar nelabai išlavėjusia ranka idiliško peizažo fone pavaizda-

vo save, savo tėvą Stanislovą Radvilą ir sužadėtinį Tada Mostovskį, būsimąjį Lenkijos karalystės vidaus reikalų ministrą (1 pav.).

1. O. Radvilaitė-Mostovskienė (apie 1762 – prieš 1833). „Idilinė scena. Grupinis portetas“. Lietuvos dailės muziejus

Beveik tuo pat metu Šarkovčiznos dvare (Dynos pavietas Vilniaus gubernijoje) grafikos menui buvo atsidėjęs Jonas Nikodemas Lopacinskis. Jis raižė varyje artimųjų portretus, bet kūrė ir šventųjų paveikslėlius savo dvaro ir seniūnijos valstiečiams. Keletas J. N. Lopacinskio raižinių, patalpintų Konstantino Tiškevičiaus 1858 m. Vilniuje išleistame raižinių rinkinyje „Pomniki rytownictwa krajowego“ („Oginskytės-Lopacinskienės portretas“ (2 pav.); „Švč. Dievo Motina“, „Laiminantis Kristus“ ir kt.), byloja apie gana menką jo dailės išmanymą. Dvarininko piešiniui trūksta tikslumo, portretai ir figūros modeliuojami netvirta, trūkinėjančia linija, beveik nenaudojant štrichavimo.

XIX a. pradžioje Zavierės dvare (Novoaleksandrovo pavietas) akvarele tapė anksti mirusi Marija Mirskytė-Šumskienė. Lietuvos dailės muziejaus Paveikslų galerijoje eksponuojamas pakankamai profesionaliai jos nutapytas „Autoportretas“. Dembynės ir Daugirdiškių dvaruose netoli Trakų gyvenusi dailininko Edvardo Jono Römerio sesuo Ona Römerytė piešė ir tapė artimųjų portretus, dvarų interjerus, apylinkių vaizdelius. Varšuvos nacionalinės bibliote-

2. J. N. Lopacinskis (1747–1810). „Oginskytės-Lopacinskienės portretas“

kos Rankraščių skyriuje saugoma jos tapyta akvarelė, vaizduojanti Dembynės dvaro parko fragmentą,

rodo ją buvus pakankamai talentingą (3 pav.). Vėliau, ištekėjusi už Ksavero Podbereskio ir apsigyvenusi Veprių dvare (Ukmergės pavieta), tikriausiai nustojo tapyti – apie tolesnius jos kūrybinius bandymus neteko girdėti.

Tame pačiame Veprių dvare prieš jį parduodant Podbereskiams XIX a. pirmojoje pusėje gyveno už šoto Aleksandro Saint Clair de Bover ištekėjusi Pelagija Kosakovskytė. Kartu su vyru ji tapė ir piešė. Kaip prisimena G. Puzinienė, Aleksandras, būdamas mėgėjas, tapė visai neblogai, be to, dainavo puikiai, „beveik kaip artistas“¹⁸. Sutuoktinių pieštais ir tapytais vaizdeliais buvo nukabinėtos Veprių dvaro sienos, jų kūrinių buvo ir gimtajame Pelagijos Vaitkuškio dvare, Ukmergės pavieta. Dailei atsidėjusi buvo ir jos sesuo Juzefa Potockienė, kurios gana profesionaliai nupieštas „Napoleono portretas“, įkomponuotas į apskritimą, saugomas Varšuvos nacionaliniame muziejuje.

Kuo įvairiausiai pavidalais kūrybinis pradas reiškėsi Pastovių ir Dobrovlėnų dvaruose. Jau buvo minėti šiuose dvaruose rengti mėgėjiški vaidinimai, gyvieji paveikslai ir mistifikacijos. Beveik kiekvienas šių dvarų gyventojas išbandė savo jėgas ir dailėje. Pastovių dvaro siela buvo šeimos galva – žymus ornitologas Konstantinas Tyzenhauzas, aplinkinių vadinamas laukiniu ir atsiskyrėliu, nes vengė salonų šurmulio ir pats auklėjo bei mokė savo vaikus. Jis pramogavo darydamas paukščių iškamšas, kiekvieną iš jų paskui nutapydavo akvarele. Savo vaikams pieš-

3. O. Römerytė (1805–1890). „Dembynės parko fragmentas“. *Varšuvos nacionalinis muziejus*

4. K. Tyzenhauzas (1785–1853). „Peizažas su valtele“. Lietuvos dailės muziejus

davo ir tapydavo arklių ir šunų karikatūras. Buvo apdovanotas ir skulptoriaus talentu – nulipdė iš duonos minkštimo „visą ūkį“¹⁹. Be to, visai profesionaliai tapė apylinkių peizažus. Lietuvos dailės muziejuje saugoma išlikusi K. Tyzenhauzo tapyta akvarelė „Peizažas su valtele“, vaizduojanti pilies griuvėsius perteikiančių vos ne panoraminį peizažą (4 pav.). Pagal jo akvarelę „Kokenhauzo pilis“ vėliau Paryžiuje atlikta chromolitografija buvo patalpinta J. K. Vilčinskio „Vilniaus albume“.

Jaunesnioji Tyzenhauzų dukra Elena taip pat mėgo piešti ir tapyti akvarele. Be kita ko, 1854–1862 m. sukūrė kelių šimtų grybų atlasą, kurį pavadino „Krašto grybai, piešti iš natūros“ („Grzyby krajowe rysowane z natury“), dabar saugomą Lietuvos mokslų akademijos Rankraščių skyriuje. Ji taip pat rašė eiles ir poemas. Vienoje iš jų pavadinimu „Pastovys“ ji apdainavo savo gimtąjį dvarą.

Gerokai daugiau dailės srityje nuveikė jos vyresnioji sesuo Marija Pšezdeckienė. Jos kūryba kartą jau buvo apibūdinta moterų dailėi skirtame straipsnyje²⁰. Keletą metų keliavusi po Italiją ir pasimokiusi privačiai pas Romos ir Neapolio dailininkus, M. Pšezdeckienė tapo visai nebloga piešėja ir portretiste. 1853 m. nutapytoje akvarelėje ji vaizduoja

grupinį portretą – raitą jauniausiąjį brolių Rajnoldą ir save pačią su vaikais Konstantinu ir Gustavu Pastovių rūmų fone (5 pav.).

Mėgėjiškai piešė ir tapė abi Konstantino Tyzenhauzo seserys – Sofija Choisseul-Gouffier ir Aleksandra Güntherienė, nors pastaroji ir buvo kiek pasimokiusi Varšuvoje pas Jeaną Pierre’ą Norbliną ir Aleksandrą Orlovskį, taip pat Vilniuje pas Joną Rustomą. Savo dukterims Gabrielei ir Idalijai kaip piešimo mokytojus buvo nusamdžiusi Titą Bičkauską ir Kazimierą Bachmatavičių, bet, sprendžiant iš kelių žinomų jų kūrinių, dabar esančių Varšuvos nacionaliniame muziejuje, jos išmoko nebent komponuoti vaizdą, o su figūrų proporcijomis susitvarkyti taip ir nepajėgė.

Kita mėgiama dvarininkų kūrybos sritis buvo dvarų interjerų ir parkų projektavimas. Ne vienas jų, atsiduodamas Lietuvoje taip ir neišnykusiai per visą XIX amžių romantizmo dvasiai, projektavo sau įvairiausių stilių pavėsines, tiltelius, koplytėles, kraštovaizdį. Adomas Güntheris pats sau projektuodavo karietas, tarp amatininkų gamintų karietų išsiskyrusias originalumu. Neretai projektuojant savo dvarų aplinką neapseita be kičo. Viengungis atsargon išėjęs armijos generolas Juzefas Kosakovskis Lukai-

5. M. Pšezdeckienė (1823–1890). „Tyzenhauzų šeimos portretas“. 1853. *Lietuvos dailės muziejus*

nių dvaro (Ukmergės pavieta) parką pavertė ištisu meno šedevru. Ant kalnelio didingai puikavosi graikiško stiliaus šventykla, apačioje prie upės snaudė olandiškas vėjo malūnas. Parke už posūkio, kaip ir Vereščakaitės dvare, netikėtai galėjai išvysti akmenį su nutapyta balta skarele, ant kurios puikavosi ketureilis apie draugystę, arba ant suolo sėdinčią iš medžio išdrožtą damą rausvu šaliu, ar olą su tokiu pat mediniu atsiskyrėliu. Tačiau labiausiai visų dėmesį traukė kriauklės pavidalo sūpuoklės, kurias į viršų kėlė du balandėliai, važnyčiojami amūro. Visa tai buvo nudažyta baltais bei rausvais dažais ir nulakuota²¹.

Kitas įdomus reiškinys Lietuvos dvaruose buvo dvarų laikraštukai. Kelerius metus iš eilės Dobrovlėnuose kartą per savaitę buvo leidžiamas „Dobrovlėnų laikraštis“ („Gazeta Dobrowlanska“). Jame ranka užrašytos vietos ir krašto naujienos, pagardintos anekdotiškais nutikimais, ir rubrika „Atvažiavo“, kurioje fiksuotas svečių judėjimas giminių ir kaimynų dvaruose. Nuo 1838 m. tarp Dobrovlėnų ir netoliese buvusio Bulkovo dvaro kursavo ranka rašytas savaitraštis „Piligrimo vakarai“ („Wieczory piligrima“), kuriame vietoj dvaro naujienų būdavo surašytas koks nors literatūrinis kūrinėlis, iliustruotas piešiniais, tarp

jų ir portretais²². Panašų laikraštį XIX a. II pusėje Karolinavo dvare „leido“ Alfredas Römeris, tik jame vietoj rimtų naujienų pirmenybė teikta šaržui ir karikatūrai²³.

XIX a. II pusėje, ypač po 1863 m. sukilimo, Lietuvoje jau nebebuvo taip linksma. Represijos, tremtys, dvarų sekvestras uždėjo savo antspaudą ir kasdienei dvarininkų buičiai, ir jų laisvalaikio leidimui. Visuotinės pramogos ir triukšmingi baliai buvo nesuderinami su posukiliminėmis nuotakomis. Labiau užsisklęsta savo išlikusiuose dvareliuose ir, jei tik leisdavo galimybės, mieliau kuo ilgiau buvota užsienyje. Laisvalaikiu ne tiek linksmintasi, kiek užsiimta rimtesniais pomėgiais. Vienas iš jų buvo labai tuomet madingas kolekcionavimas. Daugelyje dvarų ir dvarelių buvo sukaupti vertingi archeologiniai, numizmatiniai, istoriniai, rankraščių, knygų, paveikslų ir kitokie rinkiniai. Visai nauja laisvalaikio praleidimo forma tapo susidomėjimas fotografija. Atsirado dvarininkų, kurie ir patys pramokę šio amato fotografuodavo ne tik savo dvarų apylinkių ir kelionių metu matytus vaizdus, artimųjų portretus, bet darė ir menines nuotraukas. Aistringiausiais fotografais Lietuvoje buvo Vaitkuškio dvaro savininkas Stanislovas Kosakovskis ir Raudondvario grafas Benediktas Henrikas Tiškevičius. Pastarasis net dalyvaudavo įvairiose parodose, eksponavo nuotraukas Varšuvoje, Lvove, Berlyne, Filadelfijoje, taip pat ir Vilniuje, 1902 m. žemės ūkio parodoje²⁴.

Raudondvaryje, beje, ir XIX a. II pusėje, kaip ir Oginskių Renavo ir kituose dvaruose, būta rūmų orkestro, taip pat čia buvo ir mėgėjiškas teatras, mėgti teatralizuoti reginiai su persirengimais²⁵.

XIX a. II pusėje ir mažesniuose dvaruose būdavo muzikuojama ir piešiama, siuvinėjama, balsu skaitomos knygos, užsiimama rankdarbiais. Tačiau smagių pasilinksminimų su teatralizuotais vardadienių šventimais, kaukių balių, viešai rodomų mėgėjiškų spektaklių laikai, atrodo, jau buvo praėję. Tai nulėmė ir nauja politinė situacija, ir akivaizdūs socialiniai pokyčiai, kai dvaras jau turėjo konkuruoti su išaugusia inteligentija ir kai bajorui nebebuvo gėda būti profesionaliu kūrėju.

Gauta 2003 01 30

Nuorodos

¹ S. Morawski, *Kilka lat młodości mojej w Wilnie (1818–1825)*, Warszawa, 1924; J. Frank, *Pamiętniki*, Wilno, 1921, t. 1–3; G. Puzynina z Güntherów, *W Wilnie i w dworach litewskich. Pamiętnik z lat 1815–1843*, Wilno, 1928; *Nie ustawajmy więc w ochocie pisanie...Z dziejów Romerów na Litwie*, Warszawa, 1992; *Paśmo czynności ciągiem lat idące... Z dziejów Romerów na Litwie*, Warszawa, 1992.

² E. Kowecka, *W salonie i w kuchni*, Warszawa, 1989.

- ³ Estetinę Lietuvos dvarų kultūrą ir buitį, remdamasis jos atspindžiais smulkiųjų dvarininkų literatūroje, yra bandęs patyrinti istorikas Dainius Rakutis (D. Rakutis, *Moteriškoji dvaro kultūra lietuvių literačių akimis, Darbai ir dienos*, Kaunas, 2001, t. 28, p. 111–137). Apie dvariškių buitį yra rašęs ir istorikas Saulius Pivoras (S. Pivoras, *Bajoriškojo Vilniaus daugiakultūriškumas ir tolerancijos problema, Kultūros barai*, 2002, Nr. 5, p. 81–86).
- ⁴ S. Morawski, ten pat, p. 49.
- ⁵ J. Frank, ten pat, t. 2, p. 5–6.
- ⁶ G. Puzynina z Güntherów, ten pat, p. 54.
- ⁷ Ten pat, p. 205.
- ⁸ Ten pat, p. 263–264.
- ⁹ Ten pat, p. 313–314.
- ¹⁰ J. Frank, ten pat, t. 2, p. 6, 8, 14; G. Puzynina z Güntherów, ten pat, p. 59.
- ¹¹ G. Puzynina z Güntherów, ten pat, p. 262–263.
- ¹² Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (f. 138, b. 1761) saugomi Henriko Römerio rašyti Dembynės dvare 1827 m. pabaigoje – 1828 m. pradžioje vykusių literatūrinių sesijų protokolai. Neaišku, ar tokios sesijos vyko ir po H. Römerio mirties 1828 m. vasarą.
- ¹³ G. Puzynina z Güntherów, ten pat, p. 109.
- ¹⁴ Ten pat, p. 259–261.
- ¹⁵ Lukynės dvaro moterys, vadovaujamos iš Białozorų kilusios Paulinos Končienės, siuvinėjo kapas, antepedijus ir albas Siesikų bažnyčiai (M. Krzemińska, *Dwór polski na Litwie w świetle dzienników Pauliny z Białozorów Kończyny z lat 1846–1853, Dwór polski w XIX wieku. Zjawisko historyczne i kulturowe*, Warszawa, 1995, s. 147).
- ¹⁶ „Bądź spokojny, żyj szczęśliwie, a nieznaj zgryzoty, zażywaj szczęścia prawdziwie i niezapominaj cnoty, los pomyślny w każdej dobie ja życzę by spszyjał tobie“.
- ¹⁷ G. Puzynina z Güntherów, ten pat, p. 57. Rankdarbių vyriškoji bajorija nevalgė, ir dar visai neseniai, prieš Antrąjį pasaulinį karą, dvarininkas ir žinomas visuomenės veikėjas Eugenijus Romeris rudens ir žiemos vakarus Tytuvėnų dvare trumpindavo kryžiuku siuvinėdamas kėdžių apmušalus (dailininkės Sofijos Romerienės dienoraštis, Romerių šeimos nuosavybė).
- ¹⁸ Puzynina z Güntherów, ten pat, p. 195–196.
- ¹⁹ Ten pat, p. 10, 140.
- ²⁰ J. Širkaitė, XIX a. – XX a. pradžios Lietuvos dailininkės, *Menotyra*, 1999, Nr. 4, p. 40.

²¹ G. Puzynina z Güntherów, ten pat, p. 243.

²² Ten pat, p. 266.

²³ Vienas šio laikraščio numerių saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje.

²⁴ A. Snitkuvienė, *Raudondvaris. Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Vilnius, 1998, p. 69–73.

²⁵ Ten pat, p. 117, 134.

Jolanta Širkaitė

ARTS AND ENTERTAINMENT OF LITHUANIAN ARISTOCRACY IN THE 19th CENTURY

S u m m a r y

Lithuanian manor culture has been extensively studied by both historians and art researchers. Rich art collections housed at manors have been widely discussed; the day-to-day life of the gentry has been addressed less frequently. However, routine activities, entertainment and hobbies of people residing at manors – an area constituting a somewhat ulterior part of culture that has never risen to the professional level – has never been a focus of research of Lithuanian scholars. This article is an attempt to fill in this gap. Drawing upon the reminiscences and diaries of Joseph Frank, Stanisław Morawski, Gabriela Puzynina, Edward Jan Römer and others as well as scanty archival material, the article does not merely discuss habitual leisure-time activities; rather, it concentrates on those forms of self-expression that involve active participation of creative force.

The author singles out different forms of expression of creative thought and imagination in Vilnius and periphery. It is shown that in urban societies collective artistic activities, such as staging of amateur performances and playing theatrical and operatic roles, participation in amateur concerts, occasional gatherings, and live performances, were more popular. Similar collective forms of expression existed in periphery, but here people, being free from the routine of urban pleasures, could spend more time on individual activities – accurate needlework, painting, drawing, environment design, literary experiments, and music composition. Special attention is given to amateur artworks of the gentry – a theme, which has never been discussed by Lithuanian art historians.